

studier af købmandsregnskaber, bl.a. i Tallins arkiv, afslører de anvendte handelsteknikker og de meget store profiler. Det konkluderes, at det middelalderlige europæiske marked var et fællesmarked, hvor Danmark takket været silden ikke indtog nogen perifer plads, men var et af flere centre. Det er dog klart, at østersøsilden i det væsentlige blev leveret til dele af Østeuropa, hele Tyskland samt Nederlandene.

Visse emner er skåret fra. Vi hører eksempelvis meget lidt om de bornholmske fiskerlejer, og sildefiskerierne på Helgoland i Vesterhavet er ikke medtaget, skønt de følger sig ind i kæden af internationale pladser og udviser interessante ligheder med forholdene i Skåne. Konsum af sild er knapt behandlet, skønt en behandling af dette emne kunne have bragt indsigter og forklaringer. Forfatteren forklarer eksempelvis det internationale fiskeris forsvinden omkring 1600 ved privilegiernes bortfald. Her kunne han med fordel også have set på det generelt faldende fiskeforbrug ved denne tid. En undersøgelse af sildens plads i den centraleuropæiske ernæring ville tilsvarende have muliggjort præcisere overvejelser over eksportens omfang. Man savner vel trods alt også de overvejelser over sammenhængen mellem fiskeforbrug, urbanisering og fastetider, der er et fremtrædende tema i Lampens nævnte afhandling. Men det må uden tvivl siges, at Jahnkes værk repræsenterer et stort fremskridt. Bogen fremstår som uomgængelig for den fremtidige beskæftigelse med Danmarks økonomiske historie i middelalderen. Der er tale om en yderst kompetent og sikker gennemgang af et stort og kompliceret kildemateriale, der leder frem til velargumenterede slutninger.

Bjørn Poulsen

JØRGEN NYBO RASMUSSEN: Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter. Franziskanische Forschungen 43. Heft. Verlag Butzon & Bercker, Kevelaer 2002. xv + 617 + 32 sider illustrationer, euro 55.

Nybo Rasmussens værk, resultatet af livslang forskning, må naturligvis i første omgang bedømmes på hans præmisser. Nybo har valgt at skildre franciskanermunkene eller gråbrødrene i hele ordensprovinsen Dacia, som også omfattede Norge og Sverige-Finland. Fremstillingen er tematisk, ikke kronologisk, om end et kapitel behandler klostergrundlæggelserne i 1200-tallet. Den er skrevet på et i og for sig glimrende tysk, øjensynligt af Nybo selv, som man kan slutte af, at en franciskansk lærd i Osnabrück i forordet takkes for sproglige rettelser. De nordiske stednavne er behørigt udstyret med vore specielle æ, ø og å'er, selv om svipsere som Naestved og Nyköping forekommer. Fremstillingen er særdeles omfattende, men Nybo bebuder ikke desto mindre hele to følgende bind. Det ene om gråbrødrenes indre, religiøse liv, herunder observantbevægelsen i Danmark, samt ordenens sociale opgaver – nærmest opfattet som sjælesorgen, antydes det (jf. oversigten over bindets planlagte ni kapitler i noten s. 10), det andet, øjensynligt endnu kun løst skitserede, om reformationstidens 'eksistenskamp', som Nybo betegner ordenens opløsning omkring 1530, da klosterbygningerne overgik til kommunale formål. Det foreliggende værk skal altså omhandle gråbrødrenes ydre liv i nordisk middelalder.

Den tematiske synsvinkel giver Nybo gode kort på hånden, når han på bred, nordisk baggrund skildrer klosterlivet, samt mulighed for indgående drøftelser af spørgsmål som fattigdomskravet, det principielle påbud om, at munkene intet måtte eje. Men som klippeskær lurer uundgåeligt mange steder faren for gentagelser, når de samme efterhånden ret velkendte træk af ordenens historie passerer revy. Her slingrer skuden betænkeligt. At ordenen ansues indefra ses karakteristisk af den afsluttende oversigt over de 48 nordiske franciskanerklostre, som er anlagt efter de otte kustodier. Herved går kronologien tabt. Rækkefølgen Ribe 1232, Visby 1233, Slesvig 1234, Viborg og Söderköping 1235, Randers og Svendborg 1236, Roskilde 1237, Tønder og

København 1238 og så fremdeles, må læseren selv stykke sammen.

Allerede herved tør vi fastslå, at Nybo ikke skriver som en dansk humanist. Teksten er sat råt i blokke og opdelt i et germansk system af paragraffer som et juridisk kompendium. Fremstillingen henvender sig primært til et tysk, franciskansk forskermiljø og kan ikke sige sig fri fra et anstrøg af partiskrift, som det ytrer sig i det let forurettede tonefald, når andre forskeres arbejder kommer på tale, en serie indignerede udråbstegn og en stædighed på grænsen af det halstarrige. Jyske krønikes forfatter skal med vold og magt gøres til gråbroder. Det må Nybo naturligvis mene, som han vil, men måden, han tackler andres opfattelse på, forbavser. Det anføres vel i en note (s.30), at Anders Legaard Knudsen har afvist tanken, men uden sidetal – en form for akademisk mishagsytring – og at Rikke Agnete Olsen i sin fortræffelige oversættelse af krøniken indtager samme standpunkt forbigås helt. At fremstillingen i Danmarks Kirker af gravkoret i Odense gråbrødrekloster ignoreres totalt kan vel undskyldes med, at den først udkom 2001, men det virker besynderligt, at Nybo heller ikke tager ringeste notits af kirkeværkets beskrivelse af Claus Bergs altertavle fra 1995 og blot henviser til Thorlacius-Ussings gamle skrift og sin egen bog om Claus Berg. Her havde ellers været en god lejlighed til at promovere noget af det ypperste, dansk kirkearkæologi kan præstere, for et internationalt publikum (jf. HT 2001 s. 611-612). Lidt foruroligende mangler endelig Anne Riisings disputats om den middelalderlige prædiken i litteraturfortegnelsen, men denne synd rådes der vel bod på i det annoncerede bind 2 om gråbrødrenes sociale opgaver.

Lad så være, at Nybo stædigt fastholder sin fikse idé om kongesønnen, der blev missionær i Mexico. Det sker dog ret diskret. Det eneste sikre, man ved om den formodede kongesøns afstamning, er, at han var født i Gottorp amt, som var hertugeligt område, ikke kongerigsk, men jeg skal da ikke udelukke, at Nybo som kongesønnens energiske advokat kan klare også denne hurdle. Hvis vi sammenligner med andre nationer, er Danmarkshistorien underligt fattig på postulerede kongesønner, når vi ser bort fra den uheldige Olav, der blev brændt, og hvis ægthed vist kun Palle Lauring troede på. Nu har vi pludselig hele to, eventyrdigteren og missionæren. Trangen til at kaste op-højet glans over forplantningens ellers temmelig ordinære veje er åbenbart et alment menneskeligt træk. Den unge Henrik Ibsen mente på samme måde, om end han muligvis skelede lidt til dramatikerens frihed, at den falske Nils Sture var ægte, så på dette punkt er Nybo i og for sig kommet i godt selskab.

For den ubefæstede anmelder falder det i øjnene, at gråbrødrene fra deres første opdukken i Danmark konstant færdedes i hælene på de åbenbart lidt mere fremmelige sortebrødre, dominikanerne, der alle steder var på pletten et par år før franciskanerne. Sammenhængen uddybes ikke, men ellers tegner Nybo glimrende et billede af ordenens entré som et led i oprettelsen af ordensprovinsen Saxonia 1232. Han fremhæver ordenens første minister, italieneren Carpini, og ser morsomt nok, hvor man egentlig ville forvente den brændende tro, dens fremstød i Norden som et led i hans opdagertrang. Carpini blev siden missionær i Mongoliet, altså en 1200-tals Haslund-Christensen, kan vi forstå. Også ordenens start i Danmark tegnes fint af Nybo, der fremhæver forbindelsen med den nyrestituerede kongemagt efter Lyø- og Bornhovedkatastroferne. Ikke færre end fire sjællandske klostre stiftedes af den senere grevinde Ingerd, datter af Jakob Sunesen, rigets statholder under Valdemar Sejrs fangenskab. Krystalklart fremstår billedet selvsagt ikke, men Nybo peger som en god Sherlock Holmes på forliget i Stensby 1238, hvor den pavelige legat ledsagedes af tre dominikanere og to franciskanere. Hermed er i hvert fald kraftigt antydnet ingredienserne i oprettelsen af ordensprovinsen.

En ny bølge af klostergrundlæggelser satte ind 1261-1288, men denne gang i opposition til kongemagten, hvis vi skal tro Nybo. På denne baggrund virker det unægteligt påfaldende, at der midt under det pavelige interdikt blev grundlagt to franciskaner-

klostre i Skåne i 1267 (Isted og Trelleborg). Selv om både Salomon Kraft og Nybo opfatter grundlæggelserne som rettet mod kongen og som støtte til den fordrevne ærkebiskop, kan gådens simpleste løsning vel ikke udelukkes, at det kirkelige liv temmelig ukanonisk fortsatte ret uanfægtet af interdikt og kirkekamp.

Lavadelsmanden Anders Jensen (Halvegge) skænkede 1444 to pund korn årligt til gråbrødrene i Roskilde, hvilket Nybo lidt overbærende betegner 'diese bescheidene Gabe' (s. 355). Et pund korn i middelalderen udgør imidlertid adskillige tønder, således at Anders Jensens gestus tværtimod må betegnes ret storslået, selv når sammenligningsgrundlaget er Magnus Erikssons gave til gråbrødreklostret i Stockholm.

Det er allerede antydnet, at Nybo til fulde deler Uddrivesekrønikens indignation, som det utvivlsomt vil præge det planlagte bind 3, men han inddrager selvfølgelig også modparten som kildemateriale. Ligesom Arup (Danmarkshistorie II s. 447) har han heftet sig ved den ivrigt lutherske Hans Mikkelsens begejstrede beretning om evangeliets sejr i København 1530, der betød opløsningen af hovedstadens gråbrødrekloster. Hans Mikkelsens ærinde er åbenlyst at opmuntre Christian II ved at fremstille den gode nyhed som et skridt på vejen til kongens generobring af magten. I stærk kontrast til krønikens deprimerede omtale af de samme begivenheder skildrer Hans Mikkelsen en nærmest Morten Korchsk idyl, hvor otte munke, 'som kunne embede', havde giftet sig og taget borgerskab som murer, tømrer, glarmester, skrædder og skomager. Nybo tolker de otte som lægbrødre og slutter heraf uden videre, at antallet af 'rigtige' munke har været meget større (s. 289, jf. 484). Det er naturligvis muligt, men tager i nogen grad glansen af Hans Mikkelsens gode historie, der jo netop går ud på at fremhæve det mirakuløse i, at munkene blev håndværkere. Her digter Nybo unægteligt imod kilden i Arups forstand. Ordenens sidste provinsminister, Laurids Hansen, angives uformidlet i krøniken som årsag til mange 'forargelige optrin', der medvirkede til fordrivelsen. Nybo gætter på en art choktilstand hos Laurids Hansen, fremkaldt af lutheriets sejrsgang (s. 167-168), men den naturligste forklaring på krønikens noget kringlede udtryk er dog, at han simpelthen skiftede side og gik over til lutheranerne. Lidt forhastet mener Nybo desuden, at klostret i Horsens inddrog fire borgerhuse i klosterområdet og dermed gjorde dem skattefrie (s. 419-420, 448), men af Frederik I's brev, som i øvrigt tydeligt er yderst tendentiøst og griber rub og stub af klagepunkter mod gråbrødrene, fremgår dog utvetydigt, at de fire huse på et ukendt tidspunkt var blevet revet ned.

En passant bemærker Nybo i sin gennemgang af klosterbygningerne, at de ofte spillede en vigtig rolle i almenheden som forhandlingssted og skueplads for politiske møder (s. 483). Her kan en læg historiker nikke genkendende. Horsensmødet den 9. februar 1523 indledtes med, at de oprørske jyske bisper og deres folk i et antal af godt 300 mødte til morgenmesse i den endnu bevarede, meget anselige gråbrødrekirke, som Christian II's spion rapporterede (C.F. Allens Aktstykker s. 31). Tilsyneladende blev hele selskabet også bispist i klostret. En måned senere indkvarteredes hertug Frederik i Koldings gråbrødrekloster, da Koldinghus forblev lukket for ham. Den 5. maj 1525 var det rigsrådet, der blev indlogeret her, hvor rådet også måtte påhøre Frederik I's brandtale, foredraget af den unge kancellisekretær Johan Friis, mens kongen selv forblev oppe på slottet. Købstædernes gråbrødreklostre fungerede åbenlyst i middelalderens sidste årtier som Hotel Postgården.

Normalt fryder man sig, når dansk forskning bliver gjort tilgængelig på et internationalt sprog. Det gør man selvfølgelig også i dette tilfælde, men det ville i høj grad være ønskeligt, om Nybo desuden fik stunder til at skrive gråbrødrenes historie på sit modersmål. Om hans nærmest grænseløse sagkundskab efterlader værket i hvert fald ingen tvivl.

Mikael Venge